

Vincas URBUTIS

LIE. *šlaitė* „Raja L.“

LKŽ XIV 996 straipsnyje *šlaitė* kartu su įprastinio žodžio *šlaitas* „kalno šonas, atkalnė“ retu variantu (žem.) *šlaitė* „dauba“ įdėtas homonimiškas vandenynų žuvų rajų pavadinimas. Jo šaltiniai – vien XX a. rašto kalbės, ir jau iš jų galima įtarti, kad tą keistoką žodį ar tik nebus pirmasis paleidęs zoologas Jurgis Elisonas. Ir iš tiesų, jo 1920 m. zoologijos žodynėlyje yra ne tik bendresnis pavadinimas „Š l a i t ė s, ver. (= rajos, ver.), Rajae, скаты, Rochen“ (Elisonas ZSTŽ 52; plg. ir 123), bet ir poros atskirų žuvų sudėtiniai pavadinimai su tuo žodžiu: „Š l a i t ė dygioji, ver., Raja clavata, шиповатый скать, der Nachelroche“ (52; plg. 123) ir „Š l a i t ė elektrinė, ver. (= nuotranka, ver.), Nacobatus torpedo, электрический скать, der Zitterrochen“ (52; plg. 122). (Su pastarąja žuvimi – dabar ji ichtiologų vadinama, rodos, *Torpedonobiliana Bonaparte* – ar kuria kita iš elektrinių rajų, *Torpedinidae*, jau buvo neakivaizdiniu būdu susidūręs lietuvių leksikografijos pradininkas Konstantinas Sirvydas, rengdamas savo antrąjį žodyną, turintį štai tokį straipsnį: „Drøtwik rybá. Torpedo. Nutirpintoia žuwele.“ SD³ 53; ta „žuvelė“, tarp kitko, dydžiu bei svoriu gali ir žmogelį pranokti). Prirašinėtas sutrumpinimas *ver.* – „Versti arba „kalti“ pavadinimai“ (12) dėl autorystės nebepalieka jokių abejonių (iš pratarmės dar plg.: „Ko... šaltiniuose trūko, tą „kaliau“, kitaip tariant, verčiau iš svetimųjų kalbų“ 3).

Elisonas, įsivesdamas *šlaitė*, aiškiai susijusį su *šlaitas* „atkalnė“, tarėsi mėgdžiojās rusų žuvies pavadinimą *скат*, kuris jam rodėsi esąs susijęs su r. *скат* „šlaitas“ ir tuo pačiu motyvuotas bei turintis savo struktūrinę reikšmę (gal maždaug „kas lyg su šlaitais, pašlita“ ar panašią – plokščioms rajoms tai kaip ir būdinga). Tad Elisono *šlaitė* gali būti dedamas prie vertinių (kalkių), kurių skiriamasis bruožas, kaip žinoma, yra svetimės struktūrinės reikšmės imitavimas. Tačiau sykiu čia susiduriame su retu atveju, kai prototipu paimtas svetimas žodis iš tiesų, kaip rodo jo istorija, visai nėra toks, kokį jį vaizdavosi vertinio kūrėjas. R. *скат* „Raja (batis)“ savo kilme nėra susijęs su pačių rusų *скат* „šlaitas“, nes tai skolinys iš norv. *skata* (trm. *skat*) „t. p.“ (plg. ir s. isl. *skata* „t. p.“); toliau šis šiaurės germanų žuvies pavadinimas (tarp kitko, iš jo dar yra v. ang. *scate*, n. ang. *skate* ir gal – per rusų kalbą – slov. *skât*) lyginamas su norv. *skat* „medžio viršūnė, galūnė“, šv. *skate* „nudžiūvusi viršūnė“, šv., norv. (trm.) *skata* „šarka“, da. *skade* „t. p.“ ir manoma, kad žuvis taip galėjusi būti pavadinta dėl savo ilgos ir siauros uodegos bei dėl smailaus snukio (Ф а с м е р III 635; F a l k - T o r p 988, 978; d e V r i e s ² 486; O n i o n s 831; B e z l a j III 241). Beje, kartais ir skolinys gali įgyti struktūrinę reikšmę. Ar taip yra ir šiuo atveju, sunku pasakyti. Tačiau ne tai čia svarbu. Elisono *šlaitė* akivaizdžiai moko: vertiniui atsirasti ne visada būtina, kad svetimės kalbos prototipas realiai funkcionuotų kaip turintis struktūrinę reikšmę; pakanka, kad tą reikšmę įžiūrėtų vertinio kūrėjas. Kaip jo ta reikšmė įsivaizduota, matyti iš paties vertinio (ir jo santykių su kitais žodžiais), imituojančio svetimą (realią ar tik tariamą) struktūrinę reikšmę.